

Man kunne spørge sig, om det ikke ville have været frugtbart at inddrage Robert Bartletts brug af europæiseringsbegrebet. Mærkeligt nok forekommer denne forfatters *The Making of Europe* ikke på Carellis litteraturliste.

Metodisk kan man i øvrigt næppe bevise, at et århundrede er skelsættende frem for andre, hvis man i mindre grad beskæftiger sig med de foregående og efterfølgende tider. Og det er tilfældet i bogen. Det er således et åbent spørgsmål, som burde have været grundigere vendt, om den agrare vækst virkelig var så markant i 1100-tallet i forhold til den

forudgående periode? Det er der meget, der tyder på, at den ikke var. Inden for den undersøgte periode kan den manglende brug af overordnet teoridannelse også føre til på den ene side blind materialefremlæggelse og på den anden side flyvske, ufunderede tolkninger. Totalhistorien er i sigte, men ikke nået. På den anden side er forsøget meget værd. Vi får en vældig materialesamling og lange rækker af fine analyser. Der er svagheder i helheden, men styrken er ambitionen om at skabe et helhedsbillede.

Bjørn Poulsen

NYERE TID

Leon Jespersen (ed.): *A Revolution from Above? The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*. (Odense University Press, 2000). 383 s., 300 kr.

Den foreliggende bog er den endelige rapport fra det nordiske magtstatsprojekt i 1980'erne. Ifølge bogens forord var dens bidrag i det væsentlige færdige i 1991, men af »forskellige årsager« er udgivelsen forsinket. Til disse årsager hører utvivlsomt, at det svenske bidrag ikke var klar og aldrig er blevet det. Bogen indeholder derfor, ud over indledning og fælles konklusion, tre større bidrag af henholdsvis Leon Jespersen, Øystein Rian og Nils Erik Villstrand.

De tre bidrag er meget forskellige, eller rettere sagt er Leon Jespersens bidrag meget forskelligt fra de to andre. Det er en stort anlagt sammenligning af den danske og den svenske magtstats forfatningsmæssige og administrative situation ud fra den eksisterende forskning. Opgaven er omfattende, da der på

alle disse felter i princippet er tale om en både synkron og diakron sammenligning. Den er også så omfattende, at Leon Jespersen ikke formår fuldt ud at løfte den. Det skyldes utvivlsomt i mange tilfælde, at der ikke var forskning på alle felter for begge landes og hele periodens vedkommende, men det er nu en gene alligevel.

Leon Jespersen lægger ud med en teoretisk indledning, hvor han definerer magtstatsbegrebet og redegør for dets historiografi og placering i forhold til andre begreber som skattestat, militærstat mv. Kapitlet er generelt velfungerende, både som afsæt for den videre læsning og som oversigt over centrale internationale værker. Jeg må dog indrømme, at jeg er ude af stand til at forstå den model vedrørende magtstaten og den økonomiske redistribution, som Leon Jespersen opstiller s. 41.

Leon Jespersen er tydeligvis på hjemmebane i sine afsnit om forfatning og administrativt apparat. Han skelner indledningsvis mellem Danmark som et

standssamfund kontra Sverige som en stænderstat, forstået på den måde, at Danmark var bygget op om den samfundsmæssige ulighed, Sverige om stændernes politiske deltagelse. Sverige var efter Leon Jespersens opfattelse præget af en integration af langt større befolkningsgrupper i statens styre end Danmark, hvor den politiske magt i hovedsagen var i hænderne på en lille adelig elite, der vogtede snæversynet over sine privilegier. Leon Jespersen lægger stor vægt på, at det danske rigsråd og den danske adel langt hen ad vejen førte »oppositionspolitik«, mens råd og adel i Sverige blev en del af et integreret magtapparat. Ved at adelen og rådet var langt mere integreret i det daglige styre, kom de i højere grad til at identificere sig med det, mens den danske adel forblev en godsejer- og landadel, mener Leon Jespersen. Det var imidlertid ikke kun adelen, der blev stærkere integreret i det svenske styre. Bønderne blev også inddraget mere på både lokalt niveau og rigsniveau. En væsentlig vægt tillægger Leon Jespersen endvidere propagandan, hvor der i Sverige var en langt mere omfattende og bred propaganda for den kongelige politik end i Danmark, hvor politik i hvert fald før 1660 synes at være forblevet en sag for den snævre elite.

Dette helhedssyn er koblet med konkrete analyser af forvaltning og retsvæsen. Leon Jespersen argumenterer for, at den svenske centraladministration langt tidligere var mere professionel end den danske, blandt andet i kraft af ressortopdeling og kollegiemodel. Han nævner videre, at Danmark efter 1660 i høj grad fulgte det svenske forbillede. På det strukturelle niveau er der ikke tvivl om dette, skønt Gunner Lind i den nye danske forvaltningshistorie fornylig har vist, at den danske centraladministration faktisk ikke voksede meget de første årtier efter 1660. Man kunne dog

godt ønske sig en mere indgående analyse af, hvad de forskellige administrative systemer faktisk betød for statens evne til at løse sine opgaver. Samtidig er dette ét af de afsnit, hvor den kronologiske dækning ikke er den samme for begge lande – der står meget lidt om Sverige efter midten af 1600-tallet – og i det hele taget i ringe grad dækker tiden efter 1660.

En mangel i Leon Jespersen gennemgang af de administrative strukturer er dog en generel analyse af de lokaladministrative forhold. Her er Leon Jespersen kun detaljeret, når det gælder skatteopkrævningen. Vedrørende soldaterudskrivningen nøjes Leon Jespersen med at beskrive de danske forhold, mens han for de svenskes vedkommende henviser til Nils Erik Villstrands afsnit. Det er noget af en nødløsning. Først og fremmest kunne man dog ønske sig, at Leon Jespersen generelt havde set nærmere på, hvordan den svenske lokaladministration længe før den danske havde afløst lensmandens feudale totalforvaltning med en delvis ressortopdelt lokalforvaltning. Måske betød det mindst lige så meget for den svenske stats effektivitet og kongemagtens styrke som den mere moderne centralforvaltning. Under alle omstændigheder ville en grundig komparativ fremstilling af disse forhold være nyttig.

Leon Jespersen gennemgår grundigt det svenske retsvæsen og fremhæver, at det gradvis blev underlagt en stadig stærkere central kontrol, så bønderne mistede indflydelse. Hans gennemgang af det danske retsvæsen har ikke samme dynamiske præg, utvivlsomt fordi forskningen ikke var til det, da han skrev sit bidrag. Siden har Hans Henrik Appel vist en lignende udvikling i Danmark i sin disputats om Skast herred i 1600-tallet.

Blandt de svageste kapitler er afsnittet om statsfinanserne. Leon Jespersen

giver forskellige, ret spredte oplysninger om de to rigers statsfinanser, og fastslår to væsentlige ting: dels lykkedes det den svenske konge at hæve sine indtægter på et langt tidligere tidspunkt end den danske, dels var der en tilsyneladende usamtidighed, idet den svenske stat tidligt gik over til skattefinansiering som følge af bortgivning af så meget krongods, men sidst i århundredet igen fik krongodset som basis, mens det gik modsat for den danske stat. Man kunne dog godt ønske sig en langt mere systematisk sammenligning, end tilfældet er. Rent faktisk bringer Leon Jespersen tre tabeller i kapitlet. Mest nyttig er en tabel, taget fra Kersten Krüger, der sammenligner det svenske statsbudget 1623/24 med det danske 1630. Den senere danske udvikling søger Leon Jespersen at dække med to tabeller – én for tiden før 1660 og én for tiden derefter – mens den svenske udvikling slet ikke følges tabellarisk. Det er slemt nok, men desværre er de to tabeller vedrørende danske forhold ikke meget værd. Den ene bygger på rentemesterregnskaberne, selv om Leon Jespersen med rette gør opmærksom på, at de kun delvis dækker blot de centrale statsfinanser – således mangler både indtægterne fra Norge og hertugdømmerne, de ekstraordinære skatter og udgifterne til hæren. Tallene er derfor temmelig intetsigende for ikke at sige misvisende, navnlig for et udenlandsk publikum. For tiden efter 1660 nøjes han med at opgøre statens indtægter og udgifter i procent, uden at give blot en samlet sum i absolutte tal – og derved slet ikke får den pointe frem, at domæneindtægternes relativt dramatisk faldende betydning ikke skyldes et absolut fald, men en voldsom stigning i skatterne.

Alt i alt må Leon Jespersens bidrag hilses velkomment som et forsøg på både at give en systematisk sammenligning af en række forhold ved den dan-

ske og svenske magtstat og at formulere en syntese om deres forskellige karakter og dens årsager. Der er meget at hente i hans fremstilling, og man kommer et stykke ad vejen med at få sammenlignet de to staters udvikling og diskuteret årsagerne dertil. Den store syntese er det dog ikke blevet til, dertil er dækningen af emnerne for ujævn. Nogle steder dækkes et emne kun for det ene land eller for en del af perioden, og visse emner savnes næsten helt – ud over statsfinanserne gælder det især hele den militære opbygning. Men det sidste skyldes vel, at det svenske bidrag ikke blev til noget?

Over for Leon Jespersens generelle sammenligning står så to empiriske specialafhandlinger af Øysein Rian og Nils Erik Villstrand. Fælles for dem er, at de undersøger interaktionen mellem magtstat og lokalbefolkning i de to rigers periferi. Fokus er i begge tilfælde centreret om magtstatens udtrækning af ressourcer fra lokalsamfundet i form af henholdsvis penge fra Norge og soldater fra Finland. Begge afhandlinger er klare og stringente og yder væsentlige bidrag til forståelsen af magtstatens virkning på lokalt plan. Ydermere er der også fællestræk i konklusionen: ude ved kysten formåede magtstaten at sætte sig igennem, men i Norges og Finlands indre skovegne kneb det en hel del.

Øystein Rian beskæftiger sig med samspillet mellem den centrale statsmagt, embedsmænd og befolkning i forbindelse med inddrivelsen af statens indtægter fra Bratsberg amt i Sydnorge. De traditionelle lensindtægter steg kun beskedent, mens både skatter – især på bønderne – og trælasttolden øgedes i flere omgange. Staten fik derved langt øgede indtægter af amtet.

Rian mener dog, at staten på flere punkter måtte gå på kompromis i forhold til lokalsamfundet. For det første konstaterer han, at skatteopkrævningen

ramte bønderne ved kysten langt hårdere end bønderne i indlandet. For det andet og især mener han, at statsmagten var dybt afhængig af en lokal elite af fogder og købmænd eller rettere af folk, der både var fogder og købmænd. Disse havde mange fordele af deres funktion som mellemlid mellem stat og lokalbefolkning – de betalte skatten for bønderne og fik varer i stedet, de »lånte« skatterne og andre beløb, der indkrævedes, i perioder, og de var med til at få reduceret skattetrykket i lokalsamfundet.

Rian fastslår, at magtstaten klart var til fordel for denne elite, mens han mener, at den overvejende var til ulempe for bønderne. Han søger dog til slut at vurdere, hvad den samlet betød for amtet og når frem til, at den fremmede den økonomiske udvikling, blandt andet ved at sikre efterspørgslen efter det jern, der i høj grad blev udvundet i området. Han synes noget mere uafklaret over for spørgsmålet om, i hvor høj grad magtstatens tryk øgede bøndernes markedsintegration.

Nils Erik Villstrand analyserer soldaterudskrivningen fra to finske sogne, ét ved den finske vestkyst og ét længere inde i landet. Hans udgangspunkt er en model, hvor han stiller bøndernes og myndighedernes reaktioner på hinanden op i et skema, hvor bønderne ses som bevægende sig mellem tilpasning og protest, myndighederne mellem at fremme, acceptere eller modsætte sig bøndernes indstilling.

Konkret studerer Villstrand, hvordan der blev udskrevet soldater i de to sogne. I indlandssognet konstaterer han, at

der fremkom langt færre soldater, end man udskrev, fordi mange af de udskrevne simpelt hen deserterede. Fra kystsognet fik staten stort set de soldater, den udskrev, men i høj grad i form af, at de oprindeligt udskrevne bønder lejede løse karle til at overtage tjenesten for sig. Det første udlægger Villstrand som en proteststrategi, det andet som en tilpasningsstrategi, der for bønderne indebar, at de kunne blive ved deres gårde, men så også måtte udvikle en tjæreproduktion og bliver markedsorienterede for at skaffe pengene, mens det for lejekarlene indebar, at de fik en højere indtægt i og med, at bønderne måtte betale dem. Hvad staten angår, konkluderer Villstrand, at den søgte at bekæmpe deserteringerne, men med ringe effekt, mens den efter en vis modstand måtte bøje sig og acceptere bøndernes leje af erstatningssoldater. Hvad det sidste angår, kan man måske stille det spørgsmål, om det var så stor en indrømmelse fra statens side. Grundlæggende må staten have foretrukket, at gårdene forblev i drift. Det var blot mere effektivt at udskrive de bofaste bønder, der ikke kunne stikke af uden at miste gården, så mit gæt er, at statsmagten ikke var så utilfreds med lejekarlsystemet.

Slutteligt bør *A Revolution from Above?* roses for nogle gode kort, dels over hele Norden i perioden, dels over Bratsberg amt. Kun kan man undre sig over, at der ikke også er bragt kort over de undersøgte områder i Finland. Jeg har haft problemer med at finde ud af, hvor de ligger, og det irriterer i hvert fald mig.

Carsten Porskrog Rasmussen